

Jouni Kitti
Kauhavankuja 2
00560 Helsinki

LAUSUNTO
26.2.2024

Talousvaliokunta
TaV@eduskunta.fi

Talousvaliokunnan lausuntopyyntö HE 100/2023 vp

HALLITUKSEN ESITYS SAAMELAISKÄRÄJISTÄ ANNETUN LAIN MUUTTAMISEKSI

Taustaa

Saamelaiset ovat Suomen ainoa alkuperäiskansa. Saamelaisten oikeudet ovat kirjattu perustuslakiin (731/1999) ja vuonna 1995 voimaan astuneeseen lakiin saamelaiskäräjistä (974/1995), jossa määritellään heidän oikeutensa kulttuuri-itsehallintoon saamelaisten kotiseutualueella (Enontekiö, Inari ja Utsjoki sekä Sodankylän pohjoisosassa sijaitseva Lapin paliskunnan alue). Vuonna 2019 alueella asui yhteensä 3 406 saamelaista, joista äänioikeutettuja oli 2 390. Muualla Suomessa asui yhteensä 6 681 saamelaista, joista äänioikeutettuja oli 3 078. Alle 18-vuotiaista saamelaisista 80 % asua kotiseutualueen ulkopuolella.

Taulukko 1. Pinta-ala (kunnan yhteispinta-ala), asukkaat (lukumäärä) ja äänioikeutettujen saamelaisten määrä kotiseutualueella. Sodankylän osalta ilmoitettu luku oli äänioikeutettujen saamelaisten lukumäärä Lapin paliskunnassa. (Lähde: Saamelaisten lukumäärä vuoden 2019 vaaleissa, saamelaiskäräjät)

	Sodankylä	Enontekiö	Inari	Utsjoki	Yhteensä
Pinta-ala (km ²)	12 415	8 391	17 333	5 372	43 511
Asukkaita	8 187	1 789	7 008	1 176	18 160
Saamelaisia	120	321	1 471	478	2 390

Saamelaisten kotiseutualueen pinta-ala on yhteensä 35 655 km². Tästä alasta noin 90 prosenttia on Metsähallituksen hallinnassa olevaa valtionmaata ja noin 10 prosenttia yksityisten omistuksessa olevaa maata. Äänioikeutettujen saamelaisten osuus neljän pohjoisimman kunnan asukkaista oli 13 prosenttia. Tällä joukolla olisi ehdotetun saamelaiskäräjälain myötä merkittävää valtaa maankäyttöön alueella joka on noin 10 % Suomen pinta-alasta ja jolla asuu n. 16 000 hengen väestö.

Saamelaiskäräjälain vaikutusten hahmottamiseksi on syytä tarkastella eri elinkeinojen roolia alueella. Tilastokeskuksen kansantalouden aluetilinpidon mukaan ennen koronapandemiaa (vuonna 2019) porotalouden tuotoksen arvo oli enintään 13,5 miljoonaa euroa Pohjois-Lapin kunnissa (Inari, Sodankylä, Utsjoki). Vastaavasti metsä- ja kalatalouden tuotoksen arvo oli noin 80 miljoonaa ja majoitus ja ravintolapalveluiden n. 100 miljoonaa. Kalatalouden osuus tuotoksesta on vähäinen, sillä esimerkiksi koko Inarijärven kalansaalis on vain n. 40 000 kg/vuosi. Inarissa alkutuotannon porotalous mukaanlukien osuus työpaikoista on 5,6 % ja Utsjoella noin 10 %. Pelkästään keräilyn ja pyynnin varassa toimeentulevia perheitä ja yhteisöjä ei Suomessa enää ole.

Hallituksen esityksessä todetaan (luku 7.1) että saamelaiseen kulttuuriin kuuluu muun muassa saamelaisten perinteiset elinkeinot, kuten metsästys, kalastus ja poronhoito mukaan lukien elinkeinojen harjoittamisen nykyaikaiset muodot. Perinteisistä elinkeinoista taloudellisesti merkittävin on poronhoito, joten se on lain seurausten kannalta keskeinen. Vuonna 2018 ammattimaisia poronhoitajia oli saamelaisten kotiseutualueella noin 300, joilla poroja yhteensä n. 70 000 (kts. Näkkäljärvi ym 2019). Alueen poronhoitajista on arviotu 70-80 % olevan saamelaisia. Poronomistajia alueella on yhteensä noin 1 200, eli saamelaisia poronomistajia on arviolta 1 000. Voidaan siis todeta, että poronhoito on enää harvalle saamelaiselle ensisijainen tulonlähde, mutta samaan aikaan he osallistuvat poronhoitoon melko laajasti.

Muista maankäyttömuodoista metsätalous on porotalouden kannalta merkittävin ja laiduntutkimusten mukaan sen kokonaisvaikutukset poronhoidolle ovat pääasiassa kielteisiä. Saamelaisalueen pohjoisimmissa paliskunnissa (Paistunturi, Kaldoaivi, Käsivarsi, Näkkälä) metsätalouden piirissä oleva maa-ala on kuitenkin vähäinen ja näissä paliskunnissa porolaidunten heikko kehitys 90-luvulta alkaen selittyy porojen ylilaidunnuksella. Koska suojeltujen alueiden pinta-ala alueella on suuri (Inarissa yli 70 %), ovat metsätalouden vaikutukset saamelaisten porotaloudelle pääasiassa paikallisia.

Saamelaisten ja saamelaisalueella elävien suomalaisten asuinolosuhteissa ei ole eroja. Väestöryhmät elävät ja työskentelevät samoissa yhteisöissä. Saamelaiset eivät ole maattomia, eli heillä on alueen maihin ja vesiin vastaavat oikeudet kuin muillakin asukkailla. Esimerkiksi isojaossa saamelaisalueelle perustettiin 532 tillaa ja vuosina 1970-1974 porotilalain perusteella perustettiin yhteensä 633 porotilaa ja näille luovutettiin maata 58 700 hehtaaria, lisäksi Enontekiön ja Utsjoen porotilallisten yhteismetsiin luovutettiin 12 840 hehtaaria (lähde: HE 144/1989 vp). Saamelaiset ovat perustaneet myös satoja luontaiselinkeino- ja kolttiloja. Saamelaisten kiinteistöihin kuuluu yleensä oikeus yhteisiin vesialueisiin, sekä laajat nautinto-oikeudet valtion vesiin ja siten kalastusoikeus. He osallistuvat alueensa luonnonvaroja koskevaan päätöksentekoon maa- ja vesialueiden omistajina sekä kuntalaisina.

9 § Yhteistoiminta- ja neuvotteluveto

Lakiesityksen uudessa 9 §:ssä on lueteltu yhdeksän eri aihepiiriä, joita yhteistoiminta- ja neuvotteluveto koskisivat. Lakiesityksessä listattujen aihepiirien lisäksi lakiesitys ei rajaa tarkasti sitä mitä kaikkea neuvotteluveto koskee, vaan esityksessä todetaan, että ratkaisevaa tässä arviossa on saamelaiskäräjien näkemys. Erityisen merkittävää on se, että ehdotuksessa ei ole yksiselitteisesti rajattu neuvotteluvetoon ulkopuolelle yksittäisiä kansalaisia ja yrityksiä koskevia hallintoasioita. Hallituksen esityksessä todetaan mm. seuraavasti:

"Saamelaisten kotiseutualueen isoimmat hankkeet ovat olleet matkailurakentamista ja niissä rakentamisen luvitukseen liittyvissä menettelyissä yhteistoiminta- ja neuvottelumenettelyllä voi olettaa olevan vaikutusta."

Monet maankäyttöön liittyvät ristiriidat ovat hyvin paikallisia, mutta voivat samalla olla poliittisesti merkittäviä ja sellaisia, joihin saamelaiskäräjien mielestä pitää soveltaa yhteistoiminta- ja neuvotteluvelvoitetta. Saamelaiskäräjien niin halutessa se voi edellyttää neuvotteluja esimerkiksi yksittäisten rakennuslupien osalta.

On ylipäättään epäselvää miksi neuvotteluvelvoitetta ollaan laajentamassa. Esityksessä todetaan:

”Oletettavaa on, että saamelaiskäräjät jatkossakin priorisoi neuvottelujen käymistä lainvalmisteluhankkeissa, saamelaisten kotiseutualueen maankäyttöön ja luonnonvarojen käyttöön liittyvissä asioissa sekä asioissa, jotka vaikuttavat esimerkiksi saamenkielisiin palveluihin sekä saamenkieliseen ja saamen kielen opetukseen. Nämä asiat ovat jo voimassa olevan lain nojalla neuvotteluvelvoitteen piirissä.”

Mikäli olisi, niin että saamelaiskäräjät jatkossakin keskittyisi vain sellaisiin asioihin kuin aikaisemminkin, on kysyttävä miksi neuvotteluvelvoitetta ylipäättään pitää laajentaa? Lakiesityksessä on jäänyt selvittämättä se, mikä on se yleinen tarve, joka vaatisi valtion maa- ja vesiomaisuuteen kohdistuvien saamelaisten käyttöoikeuksien laajentamista nykyisestään ja siitä aiheutuvaa muiden paikallisten asukkaiden vastaavien oikeuksien supistumista. Lain valmistelun ei tulisi myöskään perustua pelkkiin oletuksiin siitä, miten sen suomia oikeuksia käytetään.

Neuvotteluvelvoitteen (9 §) ensimmäinen aihepiiri on ”alueiden käyttö” (yhdyskuntasuunnittelu). Tämän aihealueen osalta neuvotteluvelvoite tulisi rajata koskemaan vain alueiden käytön suunnittelua, kuten maakunta- ja yleiskaavoja – sellaista alueiden käytön suunnittelua, joka ei kohdistu suoraan yksittäisiin maankäyttöhankkeisiin. Rajaaminen tulisi tehdä siten, että neuvotteluvelvoite ei koskisi yksityisomistuksessa olevilla mailla tapahtuvia hankkeita. (Huom. Maa- ja metsätalousvaliokunta on kiinnittänyt edellisestä lakiehdotuksesta antamassaan lausunnossaan huomiota siihen, että saamelaiskäräjien neuvotteluvelvoitetta ei ole rajattu valtion omistamiin maihin. Tämä havainto koskee myös nykyistä lakiesitystä.)

Yhteistoiminta- ja neuvotteluvelvoitetta on muutettu edellisen hallituksen esityksestä siten, että kohta, jonka mukaan toimenpiteet eivät saa aiheuttaa vähäistä suurempaa haittaa, on poistettu. Tämä on hyvä asia, mutta lakiesityksen perusteluosassa kuitenkin annetaan ymmärtää että toimenpiteistä ei saisi aiheutua vähäistä suurempaa haittaa:

”Vähäistä haittaa aiheuttavan vaihtoehdon valitseminen voi joissakin tilanteissa olla perusteltua ottaen huomioon muun muassa muut perus- ja ihmisoikeudet ja muut asiassa huomioon otettavat seikat.”

Lakiin ei tulisi sisällyttää minkäänlaista heikentämiskieltoa, vaan sellaiset tulisi säätää erikseen muualla lainsäädännössä (tästä toimii esimerkkinä luonnosuojelulain 6 § tai poronhoitolain 2 §). Ongelmallista on myös se, että haitan suuruus rajoitetaan vain vähäiseen haittaan.

3 § Oikeus tulla merkityksi vaaliluetteloon

Kysymys saamelaismääritelmästä tai vaalikelpoisuudesta on tärkeä, koska se määrittelee, kenen oikeuksien toteutumista laki suojaa. Tällä on myös taloudellista merkitystä. Hallituksen esityksessä saamelaismääritelmää kavennetaan poistamalla polveutumiskriteeri eli lappalaisperuste ja pitämällä kieliperuste nykyisen laintulkinnan mukaisena. Saamelaismääritelmän kaventaminen johtaa äänioikeutettujen saamelaisten määrän vähenemiseen ja uuden lain myötä vaaliluettelosta poistuisi lähinnä inarinsaamelasta alkuperää olevia henkilöitä. Oikeusministeriön arvion perusteella 100-200 ihmistä tullaan poistamaan vaaliluettelosta (kts. EDK-2023-AK-11136). Tämä vähentää eri elinkeinojen moniäänisyyttä ja korostaa porosaamelaiden intressejä saamelaiskäräjillä. Vaaliluettelon ulkopuolelle jäävät saamelaiset tulisivat olemaan maankäyttäjinä ja elinkeinonharjoittajina eriarvoisessa asemassa

vaaliluetteloon kuuluvien kanssa. Saamelaisten kotiseutualueen väestön jakoa saamelaisiin ja muihin suomalaisiin voidaan pitää keinotekoisena, sillä väestö on etnisesti sekoittunutta eikä saamelaisasutus ole keskittynyttä. Myös Oikeuskanslerinvirasto on kiinnittänyt huomiota siihen, että vaalikelpoisuuden muutos johtaisi saamelaisten poistamiseen vaaliluettelosta (Oikeuskanslerinvirasto).

Vaalikelpoisuus tulee määritellä niin, että saamelaiskäräjät edustaa laajasti kaikkia alkuperäiskansaan kuuluvia, eikä vain osaa siitä: *”Inklusiiviset taloudelliset järjestelmät rakennetaan inklusiivisten poliittisten instituutioiden perustalle, joka jakaa poliittisen vallan yhteiskuntaan laajasti ja rajoittaa sen mielivaltaista käyttöä.”* (Acemoglu ja Robinson 2013: Miksi maat kaatuvat, s 86). Siksi nk. lappalaiskriteeri tulee säilyttää saamelaiskäräjälaissa. Lapinveroluetteloihin merkityt henkilöt ovat harvoja selvästi tunnistettavia poikkeuksia lukuunottamatta saamelaisia.

Tarkastelen seuraavaksi vaaliluettelomerkinnän merkitystä yksittäisille saamelaisille. Ensinnäkin saamelaiskäräjien johto on tuonut useaan otteeseen esille kantansa, että ns. lappalaiskriteeri mahdollistaa suomalaisen pääsyn vaaliluetteloon ja esimerkiksi vuoden 2019 vaalien ääniharava Kari Kyrö ja hänen äänestäjänsä on leimattu suomalaisiksi saamelaiskäräjien vaaliviranomaisten toimesta (kts. Ranta ja Kanninen 2019). Lakiehdotuksessa tulee selkeästi esille se, että vaalilautakunnan päätös edustaa ns. ryhmähyväksyntää henkilön saamelaisuudesta, eli vaalikelpoisuus on jatkossa jopa nykyistä merkitsevämmässä asemassa saamelaisuutta arvioitaessa. Näin ollen vaaliluettelomerkinnälle voi tulla viranomaistoiminnassa sellainen merkitys, jolla on myös taloudellista vaikutusta.

Lakiehdotuksessa todetaan seuraavasti:

”Lähtökohtaisesti yhteistoiminta- ja neuvotteluvelvoite ei koskisi esimerkiksi yksittäisten saamelaisten hallintoasioita tai tuomioistuimissa vireillä olevia asioita. Neuvotteluvelvoite ei esimerkiksi koskisi ELY-keskuksen toimivaltaan kuuluvia asioita, joissa käsitellään yksittäisille henkilöille myönnettäviä maita. Neuvotteluvelvoite ei niin ikään koskisi yksittäistapauksissa Metsähallituksen suorittamaa tontinmyyntiä tai hirvenmetsästysalueen osoittamista, eikä Suomen riistakeskuksen tekemää metsästyslupan myöntämistä.”

Tämän perusteella saamelaiskäräjät ei saa vaikuttaa yksittäisten saamelaisten hallintoasioihin valtionmaiden käytön osalta, mutta rajausta ei koske alueiden käyttöä (mm. kuntien maankäyttöä) eikä ei-saamelaisten hallintoasioita. Neuvotteluvelvoite tulisi rajata yksiselitteisesti siten, että se ei lähtökohtaisesti koskisi kenenkään yksittäisen henkilön hallintoasioita etnisestä taustasta riippumatta. Muistutan, että saamelaiskäräjät edustaa varsin pientä osaa saamelaisalueen väestöstä ja monet maankäyttöön liittyvät ristiriidat ovat hyvin paikallisia, jolloin saamelaiskäräjillä voi olla halua neuvotteluvelvoitteen soveltamiseen yksittäisissä maankäyttöhankkeissa.

Nykymuodossaan lakiesitys tarkoittaisi sitä, että vaaliluettelomerkintä tuo mukanaan pääsyn päätöksentekoon, joka voi koskea sukulaisten ja ystävien lupa-asioita. Neuvotteluvelvoitteen käyttämisellä voi myös painostaa päätöksentekijöitä esim. heitä yksittäisissä lupa-asioissa. Merkintä vaaliluettelossa ei lakiesityksen mukaan enää jatkossa olisi pysyvä, vaan kenet tahansa voidaan pudottaa vaaliluettelosta milloin tahansa (25 b §). Tämä voi johtaa siihen, että vaaliluettelomerkinnän poistamisella voi painostaa esim. kunnallisessa hallinnossa toimivia saamelaisia. Nykytila on osoittanut, että vaaliluettelosta poistaminen on toimiva keino estää ihmisten asettuminen ehdolle ja osallistumien vaaleihin. Esimerkiksi 2019 vaalien ääniharava poistettiin vaaliluettelosta ennen vuoden 2023 vaaleja siten, että hänen valitustaan ei ehditty käsitellä ennen vaaleja. Mahdollisten väärinkäytösten estämiseksi vaaliluettelomerkinnästä tulee tehdä pysyvä (henkilöä ei voi poistaa luettelosta ilman hänen omaa hyväksyntäänsä) ja

valitusmenettelyistä sellaisia, että ihmisten asettumista ehdolle ei voi estää viivyttämällä valitusten käsittelyä.

11 § Saamelaiskäräjien puheenjohtaja ja varapuheenjohtajat ja 13 § Saamelaiskäräjien hallitus

Lakiesityksessä tuodaan useaan otteeseen esiin, että se miten laajennettua yhteistoiminta- ja neuvotteluvetoa sovelletaan, riippuu siitä miten saamelaiskäräjät priorisoivat asioita. Koska neuvotteluvetoa soveltamisella on taloudellista merkitystä sekä yksittäisille henkilöille kuin laajemmin saamelaisalueen kunnille, olisi tärkeää, että saamelaiskäräjien päätöksenteko toimisi demokraattisten periaatteiden mukaisesti. Suomessa niin eduskunnan kuin kuntien keskeisten luottamushenkilöiden – puheenjohtajien ja hallitusjäsenten – valinnasta on selkeät säännökset, jotka takaavat sen että kansan näkemykset tulevat päätöksenteossa laajasti edustetusti.

Saamelaiskäräjälakiesitys ei sisällä pykälää siitä miten puheenjohtajat ja hallitus valitaan. Käytännössä tämä on tarkoittanut sitä, että esimerkiksi hallituksen jäsenet on valittu äänestämällä kustakin hallituspaikasta yksitellen, jolloin enemmistö on voinut valita kaikki kaikki hallituksen jäsenet haluamallaan tavalla. Tämä menettely johtaa siihen, että saamelaiskäräjillä kaikki ryhmät eivät pääse vaikuttamaan keskeisiin päätöksiin lainkaan. Jatkossa tämä tulisi tarkoittamaan sitä, että yksinkertaisen enemmistön valitsevat henkilöt olisivat päättämässä siitä miten neuvotteluvetoa käytetään. Tämä altistaa päätöksenteon korruptiolle ja nepotismille sekä kaventaa muiden kuin poroelinkeinon asemaa neuvotteluvetoa soveltamisessa. Laki vaatisi näiden pykälien osalta huolellista uudelleen valmistelua ja samalla tulisi harkita myös suhteellisen vaalitavan ottamista käyttöön saamelaiskäräjävaaleissa.

Lopuksi

Saamelaiset ja suomalaiset asuvat ja elävät Lapissa samoilla alueilla ja harjoittavat samoja elinkeinoja samoista oikeudellisista lähtökodista käsin. Heidä elinkeinonsa ja osallistumismahdollisuutensa niiden kehittämiseen on monin tavoin turvattu. Yhteistoiminta- ja neuvotteluvetoa laajentaminen tarkoittaisi sitä, että 21-henkinen saamelaiskäräjät ottaisi kantaa asioihin, jotka vaikuttavat yli 15 000:en ei-saamelaisen kuntalaisen elämään 4 351 100 ha:n alueella.

Esityksellä pyritään turvaamaan erityisesti poronhoidon ja perinteisten elinkeinojen harjoittaminen saamelaisten kotiseutualueella. Toteutuessaan ehdotukset vaikeuttaisivat maan käyttämisen suunniteltuun kaikkeen sellaiseen tarkoitukseen, joka käräjien näkemyksen mukaan vaikeuttaisi poronhoitoa tai muita perinteisiä saamelaiselinkeinoja. Laajennetun neuvotteluvetoa myötä muutaman tuhannen hengen (15 % alueen väestöstä) olisi mahdollista vaikeuttaa ja estää muiden elinkeinojen kuin saamelaisporonhoidon maankäyttöä. Esitetyn kaltainen neuvotteluveto heikentäisi yksittäisten maanomistajien omaisuudensuojaa ja oikeusturvaa.

En pidä ehdotettua muutosta tarkoituksenmukaisena ja katson että poronhoidon asema suhteessa alueen muihin käyttömuotoihin on jo nykyisin riittävän vahva. Hakkuiden väheneminen valtion mailla aiheuttaisi merkittäviä vaikeuksia alueelta. Vaarana on, että saamelaisten kotiseutualueella metsätalouden harjoittaminen vähentyisi merkittävästi, mikä heikentäisi osaltaan myös saamelaisten asemaa. Merkittävä osa saamelaisten kotiseutualueen väestön toimeentulosta perustuu matkailuyrittämiseen ja turismiin. Laajennettu neuvotteluveto johtaisi jo pelkästään lupaprossien pitkittymisen myötä matkailuyrittämisen toimintaedellytysten heikkenemiseen ja jotkin investoinnit voisivat jäädä toteuttamatta. Jo varsin vähäinen (noin 5 %) lasku metsätalouden ja majoitustoiminnan tuotokseen vastaisi koko porotalouden tuotosta.

Kaiken kaikkiaan hallituksen ehdotus merkitsee näkemykseni mukaan negatiivista vaikutusta alueen taloudelle ja työllisyydelle. Toteutuessaan ehdotukset merkitsisivät kieliperusteella rajataan saamelaisryhmän asettamista muihin paikallisiin asukkaisiin nähden parempaan ja etuoikeutettuun asemaan. Järjestely voitaisiin kokea paikallisten asukkaiden diskriminointina, minkä seurauksena Ylä-Lapissa saattaisi syntyä vaikeita ongelmia paikallisten asukkaiden ja saamelaisten välille. Vähemmistökansojen suojelussa tulee pitää huoli siitä, että alueen valtaväestön lailliset oikeudet turvataan.

Rajoitetun saamelaisten itsehallinnon piiriin ei tulisi sälyttää asioita, jotka koskevat yleisesti ja laajasti paikallisia asukkaita. Sitä varten on kunnallinen itsehallintojärjestelmä. Lakiesityksen heikentämiskielto häittäisi muiden elinkeinojen kuin porotalouden kehittymistä sekä kuntien maankäytön kehittämistä ja ylipäättään saamelaisalueen kuntien elinkelpoisena pysymistä. Saamelaiskäräjälain uudistamisen pohjaksi ei ole sellaista olosuhdeanalyysiä, joka luotettavasti osoittaisi, että esitys on oikeasuhtainen saavutettaviin hyötyihin nähden. Lakiesityksessä on jäänyt huomioimatta Lapissa viimeisen 20-vuoden aikana tapahtunut voimakas rakennemuutos, jonka seurauksena saamelaisalueen ulkopuolella asuu peräti 80 % saamelaisnuorista (kts. Joona).

Edellä mainitut puutteet huomioon ottaen hallituksen esitys on saatettava kokonaisuudessaan uuden perusteellisen valmistelun alaiseksi. Valmistelutyössä tulisi olla mukana kaikkien saamelaisryhmien ja alkuperäisten lapinkylien oikeudenomistajien edustajat saamelaiskäräjien edustajien lisäksi.

Lähteet

D. Acemogly & J.A. Robinson. Miksi maat kaatuvat, Vallan, vaurauden ja varattomuuden synty. Terra Cognita 2013.

EDK-2023-AK-11136, Oikeusministeriön kalvot Saamelaiskäräjälain uudistuksesta, <https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/JulkaisuMetatieto/Documents/EDK-2023-AK-11136.pdf>

HE 144/1989 vp, Hallituksen esitys Eduskunnalle porotalouslaiksi eräksi siihen liittyviksi laeiksi (<https://www.edilex.fi/he/fi/19890144.pdf>)

Inarin kunnan internet-sivut: <https://www.inari.fi/fi/inari-info/tilastotietoa.html>

J. Joona. Eriävä mielipide saamelaiskäräjälain muutosta valmistelevalla toimikunnalle.

J. Kumpula, J. Siitari, S. Siitari, M. Kurkilahti, J. Heikkinen & K. Oinonen. Poronhoitoalueen talvilaitumet vuosien 2016–2018 laiduninventoinnissa. Luonnonvara- ja biotalouden tutkimus 33/2019

MmVL 34/2022 vp, https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Lausunto/Sivut/MmVL_34+2022.aspx

K. Näkkäläjärvi, S. Juntunen, J.J.K. Jaakkola. SAAMI – Saamelaisten sopeutuminen ilmaston muutokseen hankkeen tieteellinen loppuraportti Valtioneuvoston selvitys ja tutkimus toiminnan julkaisusarja 2020:25

Oikeuskanslerinvirasto, Lausunto saamelaiskäräjälakiehdotuksesta VN/5875/2019

K. Ranta ja J. Kanninen. Vastatuuleen. Kustantamo S&S 09/2019

Saamelaiskäräjät. Saamelaisten lukumäärä vuoden 2019 vaaleissa.

Tilastokeskuksen kansantalouden aluetilinpito: <https://stat.fi/tilasto/altp>

Utsjoen kunnan internet-sivu: <https://www.utsjoki.fi/kuntainfo/tietoa-utsjoesta/>